

УДК 72.025.3

Н. В. Антоненко

Харківський національний університет будівництва та архітектури, Україна

БОРОТЬБА АРХІТЕКТУРНИХ НАПРЯМІВ ХХ СТ. ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В ПАМ'ЯТКООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто взаємозв'язок між практикою збереження архітектурної спадщини к. ХІХ-ХХ ст. і типами історико-архітектурного опису, які спираються на різні види пам'яті. Виявлено ключові проблеми збереження архітектурної спадщини ХІХ-ХХ ст. і їх причини їх виникнення.

Ключові слова: пам'ять, пам'ятник архітектури, архітектурна спадщина, сучасна архітектура, пам'яткоохоронна діяльність, історія архітектури

Постановка проблеми

Сьогодні швидкість руйнування об'єктів архітектури к. ХІХ - ХХ ст. у багато разів перевищує темпи проведення охоронних заходів, які можуть гарантувати його збереження. Поряд з охоронними заходами по відношенню до архітектурної спадщини к. ХІХ - пер. пол. ХХ ст. (інвентаризація якого в багатьох країнах до цього часу не завершена, а об'єкти не включені програмно в національні реєстри пам'яток) до кін. ХХ ст. було піднято питання збереження і більш пізньої післявоєнної архітектурної спадщини, яка і морально, і технічно застаріла - зокрема, архітектури бруталізму, постмодернізму, деконструктивізму і ін. Частково, цінність цієї архітектури доведена і обґрунтована на сторінках підручників з історії архітектури, але на практиці виявляється, що цього недостатньо для того, щоб самі об'єкти отримали статус пам'яток архітектури - вони залишаються під загрозою різних деформацій і зносу, що призводить до безповоротної втрати цінного знання і досвіду, який не може бути відтворений.

Причини, через які сьогодні відбувається стрімке і необоротне руйнування сучасної архітектурної спадщини, до цього часу вивчені недостатньо. Можна припустити, що головною причиною цього є нескоординованість процесів виробництва теоретичного знання (зокрема історичного) і трансляції його в пам'яткоохоронну практику.

Мета даної статті - визначити витоки проблеми збереження архітектурної спадщини ХІХ-ХХ ст. Завдання: 1) розглянути сформовані типи історичного опису розвитку архітектурних процесів ХІХ-ХХ ст. у взаємозв'язку з видами пам'яті, на які вони спираються; 2) простежити вплив сформованих історій архітектури на формування пам'яткоохоронних процесів у пер. пол. ХХ ст.; 3) виявити основні пробле-

ми збереження архітектурної спадщини ХІХ-ХХ ст., які склалися сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблема кризи сучасної пам'яткоохоронної практики піднімається в працях М. Кейперс [1], Р. Коолхааса [2], В. ван Оуерса [3]. У роботах А. П. Буряка [4], А. Г. Раппарта [5], В. А. Нікітіна [6], Б. Єрофалова [7] і М. Г. Меєровича [8] відображений взаємозв'язок цієї кризи з проблемами відтворення професійних архітектурних знань. Розгортання практики охорони архітектурної спадщини Сучасного руху в цілому описано в роботах - Я. Мінорського [9], Н. Певзнера [10], Д. Ловенталя [11], С. Макдональда [12]. Процеси інвентаризації та розгортання інвентаризаційних програм збереження архітектурної спадщини к. ХІХ - к. ХХ ст. в працях М. Кейперс [13], М. Полано [14], П. Ніхофа [15], Я. А. К. Тілеми [16], Й. Аттема [17], А. Мальро [18].

Виклад основного матеріалу дослідження

Поняття «пам'ятки архітектури» нерозривно пов'язане з феноменом «пам'яті» - пам'ятки архітектури є історичними свідченнями, до яких можна звернутися і верифікувати автентичність пам'ятних подій в сфері архітектури, а архітектурне середовище є найбільш повноцінним свідченням минулих подій, в яких відображені множинні сліди часів і змістові зрізи. Історики виділяють різні види пам'яті: індивідуальну - власні спогади кожного індивідуума, які, спираючись на свій досвід, формують образ власної ідентичності; соціальну - пам'ять «одного покоління», яка формується під впливом ключових історичних подій свого часу; колективну - пов'язують з «новим» розумінням цінностей речей, нерозривно пов'язаним з ідеолого-політичними установками, штучно насаджуваними в суспільстві; національна - особливий вид колективної пам'яті, яка будується не тільки на політичних і фінансових інте-

ресах, але включає в себе і етнічну належність, мову, релігію, географічне розташування, а також «загальне героїчне минуле» нації - її ідентичність; культурну - стійкий надбудовний вид пам'яті, який спирається на культурні об'єктивації у вигляді символів, артефактів, медіаторів, практик і їх інституцій, в яких ні зміна індивідуумів, ні політичні колізії, ні національні ідентичності не впливають на довгострокову значимість цих об'єктивацій [19]. Залежно від того, до якого типу пам'яті звертається історик архітектури, змінюється і сам зміст поняття «пам'ятки архітектури», і набір потенційно внесених в охоронні реєстри об'єктів. Одні архітектурні об'єкти набувають безперечно значення цінності, а інші - становляться невидимими. Спираючись на конкретний вид пам'яті, відтворюються і свої історії архітектури, які потім стають обґрунтуванням для відбору найбільш цінних архітектурних об'єктів і внесення їх в пам'яткоохоронні реєстри.

Серед історій архітектури к. XIX - XX ст., які були написані у вт. пол. XX ст., можна виділити чотири групи історій, підставою для яких послужили різні види пам'яті: 1) радянська історія архітектури і 2) історія архітектури Сучасного руху - спиралися на колективну пам'ять; 3) регіональні історії архітектури к. XIX - поч. XXI ст. - їх підставою послужила індивідуальна, соціальна, а також національна пам'ять; 4) постмодерністська історія архітектури - спиралася на культурну пам'ять.

Кожна з цих написаних історій, формуючи свої власні ціннісні лінійки і критерії відбору пам'яток архітектури, стала підставою для включення об'єктів в пам'яткоохоронну діяльність.

Історія радянської архітектури. Колективна пам'ять розуміється істориками як складна штучна конструкція - угода - яка закріплює історію в нашій свідомості в рамках певної програми, плану, або проекту. Вона спирається не на поточне світвідчуття і спогади випадково сформованої соціальної групи, а на програму «ідеолога» і «достовірні професійні знання» [20, 21]. Переносючи знання на матеріальні інформаційні носії, формується і ретранслюється загальна «пам'ять про моральний обов'язок здійснювати справедливість або допускати її втілення» [22]. Ідеологічні програми формують особливу ціннісну шкалу і впливають на трактування тих чи інших подій в архітектурній культурі, закріплюючись в суспільстві як норма через наукову професійну літературу. Шикуючись на осі антагоністських проявів справедливості - найтріумфальнішому і найтравматичнішому «місця пам'яті», колективна пам'ять стає інструментом маніпуляції з боку ангажованою соціальної групи.

Прикладом впливу сильних ідеологічних програм може служити штучно сконструйована історія радянської архітектури, розвиток якої залежав від

тих ідеологем, які штучно насаджувалися зверху. Особливістю розвитку цього історичного опису є його уривчастість, яка була пов'язана зі змінами державної політики, що централізовано – по всій країні – командно здійснювала комуністична влада. В результаті штучно створених переломів, в радянському архітектурознавстві виникло три альтернативні історії архітектури, які: 1) не були завершені; 2) суперечили одна одній; 3) їх «кальки» (практично в незмінному вигляді) були перенесені в історії архітектури пострадянських країн. Існування цих історій відбилося на формування потенційних списків пам'яток радянської архітектури, вони спотворили підставу для розвитку пам'яткоохоронної практики в подальшому.

Так, перші книги з історії радянської архітектури з'явилися на поч. 1950-х рр. [23, 24, 25]. Відповідно до тодішньої партійної установки була розгорнута кампанія зведення рахунків з конкурентами [26] - теоретико-ідеологічна спадщина конструктивістів і формалістів стала об'єктом сильного ідеологічного пресінгу [27, 28, 29]. Незважаючи на колосальні обсяги будівництва в довоєнний період, в цю «сталінську» історію архітектури потрапили тільки кілька архітектурних об'єктів 1920-х - 1930-х рр., які в подальшому могли б претендувати на статус пам'яток архітектури. Серед українських об'єктів це: Дніпровська гідроелектростанція, комплекс площі Держинського в Харкові, що включив Будинок Державної промисловості, Будинок проектних організацій та Будинок кооперації, Харківський тракторний завод і соцмісто «Новий Харків», вокзал і кінофабрика в Києві.

Перелом кін. 1950-х рр., який був влаштований Н. Хрущовим після смерті Й. Сталіна, спричинив за собою відмову від «сталінської неокласики» на користь, так званого, «хрущовського утилітаризму» [30] і з'явилася гостра необхідність в написанні альтернативної історії радянської архітектури, в якій модерністська архітектура 1920-1930-х рр. була б реабілітована. І хоча, в кін. 1950-х - поч. 1960-х рр. в книгах з історії архітектури за інерцією продовжує зберігатися негативна оцінка так званої «формалістичної» архітектури, кількість значущих об'єктів періоду вже значно зростає: описане нове будівництво в промислових районах Донбасу, селище ім. Фрунзе в Дніпропетровську і паровозобудівного заводу в Харкові, робочий клуб в Крюкові, Сільськогосподарська Академія в Києві, будівля Держстраху в Харкові, Палац профілактики в Дніпрі, ливарний цех в Запоріжжі, Штерівська гідроелектростанція і ін. А в 1963 р. архітектор і вчений К. Афанас'єв вже ініціює спеціальний випуск серії книг [31], з якого починається процес історіації і інвентаризації пам'яток радянської архітектури. В сер. 1960-х рр. дослідницька група під його кер. К.

Афанасьєва складає перший список цінних об'єктів архітектури радянського авангарду [32], а в 1969 р. видатні ленінградські архітектурні споруди міжвоєнного періоду були представлені як «пам'ятки архітектури Ленінграда» поряд з архітектурою попередніх періодів [33]. На сторінках періодичних видань публікуються статті [34, 35], виходять монографічні дослідження, присвячені процесам, які відбувалися в довоєнний час, і біографіям окремих майстрів і творчих об'єднань.

Саме тоді архітектура радянського авангарду отримує оцінку найвищого досягнення радянської архітектури, яка «не має рівних в історії архітектури ХХ ст.» [36] і трактується як лабораторія творчого пошуку. Розширюється географія потенційних пам'яток архітектури України; як видатні були представлені: Новокраматорський машинобудівний і Луганський паровозобудівний заводи, гуртожиток «Гігант» і ряд житлових будинків в Харкові, «Перший будинок лікаря» і гуртожиток Транспортного інституту в Києві, будинок культури в Запоріжжі, Артємівську, Слов'янськ, Краматорську, Харкові, Палац ім. Ілліча в Дніпрі, АТС в Харкові, поліклініки-амбулаторії в Донецьку, Горлівці, Миколаєві, Кадіївці, санаторії в Одесі, Бердянську, Миргороді, Будинку Рад в Первомайську і Донецьку, і ін.

Брежневський перелом кін. 1970-х рр. стався не так помітно, як попередні, однак зміна політичного курсу змінила усталені в 1960-і рр. ідеологічні установки і «літературні штампи» [37]. У цей період держзамовлення на дослідження архітектури міжвоєнного періоду було припинено (дослідження продовжували розроблятися в більшій мірі завдяки особистим ініціативам) і з'явився новий - побудувати єдину картину історії радянської архітектури, в якій і довоєнна авангардна архітектура, і сталінська еkleктична «неокласика», і сучасники-модерністи 1970-х рр. виглядали б «етапами великого шляху». У логіці історії А. В. Рябушина і Н. П. Билінкіна [38] була структурована і архітектура радянської України [39] - тоді в опис архітектури періоду були вперше включені турбінний завод в Харкові, комбінати Запоріжсталь і Азовсталь, труболіварний завод в Макіївці і робітничі селища при них, кінотеатри описані містобудівні перетворення великих міст і баг. ін.

Артикульованої та єдиної думки про значення спадщини радянської архітектури до розвалу СРСР так і не склалося, і ця невизначеність була успадкована пам'яткоохоронними практиками незалежних пострадянських держав. Як наслідок, історія архітектури незалежної України включила в себе ті об'єкти, які, як правило, вже були описані раніше в радянських виданнях [40]. Тільки до 2000-их рр. ситуація поступово почала змінюватися, кількість архітектурних об'єктів, які сьогодні обґрунтовано

можуть претендувати на включення до Національного реєстру нерухомих пам'яток України значно збільшилася.

Історія архітектури Сучасного руху. Міжнародний Конгрес Сучасної Архітектури (СІАМ), міжнародна організація архітекторів, була створена в 1928 р. з метою консолідації архітекторів Європи, для професійного обміну та в інтересах розвитку Сучасної архітектури [41]. Риторика організації виступила в якості ідеологічної програми, яка до кін. 1940-х рр. створила свою альтернативну історію архітектури к. ХІХ ХХ ст. - історію архітектури Сучасного руху, яка, також як і радянська історія архітектури, спиралася на колективну пам'ять.

Хоча організація СІАМ і не набула форм політичної партії, основний вимір сучасної архітектури був саме політичний [42]:

1. Сучасна архітектура ставила перед собою надціль, які виходили за рамки архітектурного професіоналізму - створити таку архітектурне середовище, всередині якої могло б виникнути нове «справедливе» суспільство [43].

2. Модерністська архітектура відбивала соціально-політичні процеси і транслювала засобами архітектури свої політичні повідомлення.

3. Сучасна архітектура була близька тоталітаризму [44], при якому особистісний початок в людині поступово нівелювалося і виникало поняття усередненої «правильної» людини з «маси» [45].

4. Сучасні архітектори прагнули здобути владу, між державними тоталітарними режимами і сучасними архітекторами в довоєнний час існував нерозривний зв'язок - відбувалася постійне взаємодія і співпраця [46, 47, 48], що свідчило про їхню єдину політичну природу.

Сформовані соціально-політичні програми Сучасної архітектури встановили свої параметри і шкали ціннісної оцінки архітектурних об'єктів. Побудова історії еволюції світової архітектури в оптиці модернізму почалося в кінці 1940-х рр., коли рух досяг піку свого розвитку і перейшов в стадію стагнації. Історики-модерністи Н. Певснер, З. Гідіон [49] і Х. Р. Хічкок [50] написали перші історії архітектури, в яких навмисно проігнорували ті явища, які не вбудовувалися в концепцію Сучасної архітектури. Лінійний характер історичного опису дозволив вибудувати архітектурні явища як послідовно зміна етапів - «попередники», «піонери» і «послідовники», за якими, насправді, ховалися і далеко не доктринальні модернізми, а об'єкти еkleктики, сецесії, ар-деко, архітектури бруталізму і ін.

Історики сучасної архітектури прибрали гегемонію класичної спадщини, яка до того домінувала в історичній літературі. Класицизм став ними трактуватися, як оди з рівнозначних напрямків історизму, а нова ціннісна шкала була

вибудована виходячи з положення, наскільки архітектурний об'єкт був інженерно прогресивний для свого часу. З'явилося наукове обґрунтування історичного, пізнавального і художнього значення спадщини модерністської архітектури як документа своєї епохи, яка прийшла послідовно після неперервної низки змінюваних один одного архітектурних стилів.

У міру того, як розвивалась ця історія, виникала потреба в охоронних діях по відношенню до найбільш цінних прикладів модерністської архітектури. До кін. 1960-х рр. в національні реєстри були вписані ікони сучасної архітектури (робітничі селища в Берліні (1958-1959), турбінний зал Пітера Беренса (1956), вілла Тугентгат в Брно (1962), універсальний магазин Еріха Мендельсона (1962), Марсельська житлова одиниця (1964), вілла Ла Роша (1965), вілла Савой (1965), житлова одиниця в Нант-Резі (1965), Ла Туретт (1965), Нотр-Дам-дю-Ренсі (1966), будинки Жауль (1966), Будинок над водоспадом (1966), павільйон Де ла Вар (1970), Лоун-Роуд (1970), їх «попередники» (будівлі Жюля Лавіроta (1964), Саграда-Фамілія (1969), замок Беранже (1972), Єрусалимська синагога (1975), Театр на Елісейських полях (1954), Ейфелева вежа (1964), будівлі Ван Аллена (1968), Венсенська пагода (1975), Музей Орта (1963), будинок ван Етвельде (1971), Готель-Тассель (1976), будинок Сольвей (1978), палац Стокле Йозефа Хофмана (1978)) та «послідовники» (капела Роншар (1965), Собор св. Йосифа в Гаврі (1965)).

Збереження «попередників» мало особливе значення, адже вони наочно засвідчували істинність розробленої хронології. З'явилася потреба в знанні де, коли, ким і яким чином були вперше застосовані ті чи інші сталеві і залізобетонні конструкції, як відбувався розвиток будівельних конструкцій і технологій. Важливе значення набули і історичні дослідження регіональних проявів сучасної архітектури, біографії і автобіографії сучасних архітекторів, історії спорудження окремих архітектурних об'єктів.

До сер. 1980-х рр. історія сучасної архітектури стає популярною - проводяться тематичні виставки, конференції і семінари. З'являється інтерес до «іншої» не-західної модерністичної архітектури - східноєвропейської, азійської, африканської і ін. [51, 52]. Пам'ятки модернізму продовжувати поповнювати місцеві охоронні реєстри - Релианс-Білдінг (1970), Монаднок-Білдінг (1970), Храм Єдності (1970), будинок Вільяма Х. Уінслоу (1970), будинок Лорен-Поуп (1970), будівля Аудіторіум (1970), Рузвельтський університет (1970), Центр Саллівана (1970), Будинок Джеймса Чарнлі (1970), житловий комплекс «Біле місто» (1971), Палац каталонської музики (1971), Ламміс Хоум-Ель

Алісел (1971), Гембл Хаус (1971), будинок мальви (1971), Енніс-хаус (1971), Національний фермерський банк (1971), будівля Соцстраху в Гдині (1972), банк «People's Federal Savings and Loan Association» (1972), особняк Бредлі (1972), будинок по проєкту Ханса Шарун (1972), власний будинок архітекторів Брукальських в Варшаві (1973), Парк Інн Готель (1973), будинок і студія Ф. Л. Райта (1973), будинок Френка Томаса (1973), будинок Дадлі Спенсера (1974), вілла Штейн (1975), Сауз-коледж (1975), вежа Ейнштейна (1976), Будинок Шредер (1976), селище Фалькенберг (1977), Будинок Лемке Міс ван дер Рое (1977), лікарня Сан-Пау (1978), селище Фрюж (1980), будинок культури Фірміні (1984), Нірвана-флет (1985), Неллефабрік (1985), житловий масив Kiefhoek (1985), Олімпійський стадіон в Амстердамі (1986), багатоквартирний будинок Кларте (1986), будинок-студія Луїса Баррагана (1988) та багато інших.

Претензія на тотальність і одночасно популярність історії модернізму у пер. пол. ХХ ст. призвела до того, що: 1) велика кількість немодерністських архітектурних об'єктів ХХ ст. виявилися недооціненими з точки зору всесвітньої цінності; 2) значення архітектури Сучасного руху було гіперболізовано [53, 54, 55]; 3) частина об'єктів було несправедливо включено до архітектури модернізму. Ці ефекти були посилені заснуванням міжнародної організації DOCOMOMO Int., яка об'єднала десятки країн в єдину мережу і розпочала активну вузькоспрямовану роботу по документації і збереженню об'єктів модернізму [56].

Регіональні історії архітектури к. ХІХ - поч. ХХІ ст. Історії архітектури окремих регіонів, географічних областей, держав або етнічних груп к. ХІХ - поч. ХХІ ст. були засновані на індивідуальній, соціальній і національній пам'яті. При цьому підході до опису історії розвитку архітектури розглядалося як лінійний процес, який відбувався в межах деякого регіону, найчастіше поділений на етапи розвитку, безпосередньо пов'язані з політико-соціальними змінами - зміною влади, війнами, науково-технічними революціями і соціальними змінами. При цьому, сформоване міське середовище актуалізувало і для кожної окремої людини своє власне «відчуття дотику з минулим, супроводжуване повною переконаністю в його автентичності та істинності» [57], і набувало соціальний характер, коли викликало у окремих суб'єктів схожий відгук, і формувало загальну оцінку, під впливом політичних дій, актуалізуючи національну пам'ять.

Тривала асоціація важливих подій або явищ з конкретним фрагментом міського середовища формувала «дух місця» [58], завдяки якому відбувається природна сакралізація його матеріальності [59]. Руїнування такого місця - його забудова, рекон-

струкція, знос - викликало природний протест соціальної групи - носія пам'яті. І навпаки, місця, пов'язані з небажаними спогадами, травмами, соціальними групами руйнуються - зносились, забудувались, реконструюювались навіть незважаючи на їх виражену художньо-архітектурну цінність.

Регіональні історії архітектури були основою формування списків пам'яток архітектури багатьох національних держав після Другої світової війни – Нідерландів, Німеччини, Австрії, Польщі, Франції, Англії та ін. Архітектурна спадщина розглядалася в усьому розмаїтті на окремі території, а виявлення найбільш цінних прикладів архітектури визначалося методом порівняння з іншими об'єктами, які виникали там же, в той самий же період. При цьому, архітектура, пов'язана з будь-яким травматичним досвідом нації ставала невидимою. Так, незважаючи на активні охоронні процеси в післявоєнних Німеччині і Австрії (до 1970-их рр. було інвентаризовано практично всю міжвоєнну архітектурну спадщину, а в 1980-х рр. було розпочато процес інвентаризації післявоєнної архітектури) ставлення до тоталітарного спадку періоду Третього Рейху почало формуватися тільки во кін. ХХ ст. [60].

Збереження потенційних пам'яток архітектури може в деякій мірі забезпечити суспільство з традиційним укладом, оскільки його прагнення залишатися незмінним у всіх своїх проявах дуже сильне (спираючись на соціальну пам'ять групи), але цивілізації, що розвинена, вона, безумовно, залежить від політики - від рівня громадянської відповідальності і національної самосвідомості суспільства, які забезпечують можливість відбору пам'яток архітектури та ефективність охоронних заходів. Ініціаторами та рушійними агентами охоронних процесів часто стають активісти - краєзнавці та громадські організації, які організують «рух з захисту національної матеріальної спадщини». Ці ініціативні групи залучають до своєї діяльності архітекторів, істориків, реставраторів, культурологів, інших експертів, які здатні науково обґрунтувати цінність архітектурного об'єкта. Вони шукають шляхи взаємодії з державними і муніципальними владними органами і домагаються включення архітектурних об'єктів в реєстри національних пам'яток і реалізацію необхідних заходів щодо їх збереження.

Прикладом початку охоронних процесів по відношенню до спадщини ХІХ-ХХ ст. як результату національного піднесення, може служити повоєнна Польща. Одна з перших публікацій [61], присвячена збереженню архітектурної спадщини к. ХІХ - поч. ХХ ст. тут з'явилася в 1953 р., відразу після смерті Й. Сталіна перед Польським Жовтнем. Тоді, в 1955-1956 рр. на сторінках варшавського тижневика зав'язалася бурхлива дискусія, присвячена значенню і цінності архітектури періоду Другої Речі Посполитої

тої [62]. Вперше було поставлено питання про цінності цих об'єктів і про недопущення «варварських» добудов і перебудов. У 1963 р. в списки пам'яток була внесена територія і сам будинок німецького концтабору Гросс Росен в Рогозниці. Слід зазначити, що для регіональних історій архітектури різниця між пам'яткою історії і пам'яткою архітектури стиралася - вони позначали швидше загальнокультурні цінності нації, які знайшли вираз в архітектурному об'єкті, ніж особливий внесок в місцеву професійну архітектурну культуру.

Прикладом, коли збереження архітектури залежало безпосередньо від сили громадської думки може служити Великобританія. Тут на відміну від інших держав планомірна робота по виявленню національних пам'яток архітектури проводилася з 1940-х рр. завдяки Н. Певзнеру [63]. До 1970 р. списки пам'яток були поповнені деякими будівлями 1914-1939 рр., проте велика частина цих об'єктів трактувалася як «попередники» і «піонери» Сучасного руху.

У 1969 р. великий суспільний резонанс викликало часткове руйнування готелю Странд Палас. Громадські протести викликало і намір забудовника знести будівлю Едвіна Купера (1928 р.) і звести на її місці нову. У процес включилися діячі культури, в 1979 р. в галереї Хейуорда на відкритті виставки: «Тридцять роки - британське мистецтво і дизайн до війни» було організовано «Товариство тридцятих», метою якого став захист об'єктів британської архітектури к. ХІХ - поч. ХХ ст. в цілому, не віддаючи переваги одному стилю. Першою гучною справою цього суспільства була кампанія, яка розгорнулася після несподіваного знесення шинного заводу Фаерстона (1928 р.) в стилі Ар Деко в Західному Лондоні. Галас, який був створений навколо цієї події, переконав місцеву владу в необхідності посилення охоронних заходів по відношенню і до таких будівель, що безпосередньо призвело до включення в список 150 нових пам'яток архітектури.

У США процес збереження архітектури к. ХІХ ст.-ХХ ст. також мав загальнонаціональний характер, його було розпочато в кін.1960-х рр. У 1966 р. була взята під охорону територія, де знаходився відомий Будинок над водоспадом Ф. Л. Райта, а в 1968 р. в список національних пам'яток був включений магазин Ван Аллен Л. Саллівана. Переломним став 1970 р., після якого протягом 10 років були включені в охоронні списки практично всі ключові твори американських архітекторів різних стильових напрямків. Серед них: Рилянс-Білдінг (1970), Мо-наднок-Білдінг (1970), Unity Temple (1970), Вінслоу (1970), Центр Салівана (1970), Рузвельдський університет та баг. ін.

В результаті спирання на регіональні історії архітектури при формуванні реєстрів пам'яток: 1) в

суспільствах з низькою культурою громадянської відповідальності і з погано налагодженою взаємодією власників з органами влади статус пам'ятника не був гарантією збереження цінного для соціальної групи об'єкта; 2) в національних державах відбулося змішання історичної та професійної архітектурної цінності пам'ятника; 3) обмеження поля порівняння архітектурних об'єктів регіональними межами не давало об'єктивної оцінки реальної архітектурної цінності об'єкта.

Постмодерна історія архітектури. У розглянутих вище історіях архітектури - історії радянської архітектури, історії Сучасній архітектури та регіональних історіях архітектури к. XIX-XX ст. - домінуючим виміром, який впливав на структуру опису та відбір архітектурних об'єктів, був політичний. Ідея культурної глобалізації, яка виникла після Другої світової війни, запустила процеси активного взаємобміну смислами і знаннями, що призвело до наростання протиріч у кожній з цих історій. З'явилася необхідність опису всевітньої історії архітектури, яка охопила б в рівній мірі всі процеси архітектурної культури поза політичних колізій, не виділяючи окремі напрямки як зразкові.

Побудова такої нової кібернетичної постмодерністської історії архітектури XIX-XXI ст. було можливим тільки, перебуваючи з суперпозиції по відношенню до всіх сформованих історій – вона мала спиратися на пам'ять групи, ідентичність якої визначалася приналежністю до професійної архітектурної культури. В такому разі, опорою культурної пам'яті стали окремі індивідууми архітектори-професіонали, які мали змогу освоїти культурні символи і творчо їх використовувати.

Архітектурна культура стала розглядатися як множинний багатовимірний процес, що розвивається в часі і просторі, в якому відбувається генерація, розвиток і зміни в архітектурі, пов'язані з різними соціальними, економічними та іншими комплексними умовами [64]. Це був уже не просто спосіб самооновлення, але повторна локалізація символів, артефактів, практик минулого в нове середовище з новим осмисленням. При цьому характеристики архітектурної культури були різні - вони існували в різних темпоральніях та просторових позиціях. Передбачалося, що символи і практики минулого можуть поширюються, трансформуватися, поглинати одна одну, співіснувати одночасно, розчинятися, а потім відроджуватися з новим змістом.

Перші спроби вийти за межі усталеного погляду на розвиток історії Сучасній архітектури зробив Д. М. Якобс [65]. Він намагався розширити первинну площину історії сучасної архітектури, відкрити нові виміри в категоріях просторовості, урбаністичності, технологічності і регіоналізму. Несподіваний відхід від історіографії Сучасної архітектури був

зроблений і істориком-модерністом Д. М. Річардсом. Відразу після війни, в 1946 р, він опублікував книгу під назвою «Палаці на землі» [66]. Ця книга, написана ним під час війни, була дослідженням британської приміської архітектури і містила довгі романтичні описи замського будинку і саду. Сучасниками ця книга прийнята не була - Р. Бенем, який працював з Річардсом в «Architectural Rewiew» в 1950-х рр., описав цю книгу як «пуста зрада всього, що є в сучасній архітектурі». Але тим не менш, ця книга заклала сумніви в винятковості Сучасній архітектури та її інтерпретації історії. Сам Р. Бенем через десять років також спробував критично подивитися на усталену лінійну хронологію, вибудовану Н. Пензнером і З. Гідіоном. Він написав свою історію [67], відійшовши від постулату «форма слідує за функцією», зсунувши увагу на морфологію сучасної архітектури. Він відзначав, що пошуки зовнішньої форми і естетика сучасної архітектури в дійсності займала модерністів більше, ніж технологічні процеси, які відбувалися всередині будівель, а не як про цьому наголошували попередники.

П. Коллінз також зробив спробу встановити нову генеалогію сучасної архітектури. Він звернувся до дослідження її тектонічних витоків в класицизмі, раціоналізмі і еkleктиці, які на його думку були підставою для виникнення домодерністської, модерністської та постмодерністської архітектури. Він показав рух розвитку сучасної архітектури з точки зору впливу зовнішніх соціальних сил [68]. В сер. 1970-х рр. великий вплив мали і праці історика-марксиста М. Тафурі, який наголосив на необхідності відокремлення архітектурної практики і історіографії архітектури [69]. У 1973 р. він пише книгу «Архітектура і утопія: дизайн і капіталістичний розвиток» [70]. В нього ідеологія і матерія виявляються тими конкуруючими поняттями між якими розвивається сучасна архітектура, але які взаємопов'язані логіками політичного утопізму і капіталістичного накопичення. Робота Тафурі стала попередженням проти утопізму як ідеологічної завіси сучасної архітектури, яка, на його думку, і призвела до кризи - сучасна архітектура не могла більше виробляти нову реальність, вона могла тільки відтворювати і інтерпретувати вже придбане знання.

У 1973 р. вийшла книга Ч. Дженкса «Мова постмодернізму» [71], яка відбила іншу точку зору на історію сучасної архітектури. Події архітектурної культури XX ст. були представлені не як лінійний процес, а як складна структура з безліччю паралельних і пересічних процесів. Дженкс критикував історію сучасної архітектури за її одномірність, а в ідеології модернізму вбачав утопічні і ідеалізовані теорії.

У 1976 р. вийшла провокаційна робота Б. Броліна [72], в якій він зробив заяву про те, що модернізм – це не більше ніж мода, і ми маємо право її відкинути. А трохи пізніше і іронічна книга П. Блейка розвінчала усталені догми сучасної архітектури - «форма слідує за функцією», «відкритий план», «чистота дизайну», закликаючи до «забою священних корів сучасного руху, до мораторію на знищення існуючих будівель та історичних пам'яток, а також до припинення будівництва хмарочосів, нових автомагістралей в розвинених країнах і одноразового зонування» [73]. Книги зі схваленням зустріла архітектурна громадськість.

Перша постмодерністська історія архітектури к. XIX-XX ст була представлена в 1980 р. К. Фремптоном. Він описав Сучасний рух в ряду інших архітектурних напрямків XX ст. як рівноцінне явище, що дозволило представити розвиток всієї архітектурної культури Європи і Північної Америки к. XIX-XX ст. як широку і динамічну концепцію. Виниклі в XX ст. протиріччя були відображені у всьому розмаїтті і під впливом різноманітних факторів - від розвитку техніки до соціальних змін. На його думку, важливу роль в становленні професійної свідомості грали зміни професійних цінностей і ідеалів. Архітектурні концепції задавали спрямованість і динаміку культурних процесів завдяки своєму тимчасовому існуванню, забезпечуючи безперервність розвитку архітектурної культури. «Критична історія» Фремптона підкреслив важливість збереження і розвитку рис культурної самобутності - регіоналізм став центральною темою дослідження архітектури 1980-х рр., а в єдине поле переосмислення потрапили ізольовані історії регіональних і радянської архітектури.

«Відкриття» Ар Деко відбулося ще в кінці 1960-х рр. [74], але після виходу «Критичної історії» К. Фремптона інтерес до цього явища зріс [75, 76]. З'явилися дослідження і експресіонізму як окремого напрямку, і у взаємозв'язку з доктринальною сучасною архітектурою [77, 78, 79, 80], оновлений погляд на архітектуру Ар Нуво [81, 82]. Об'єктом уваги дослідників стала і тоталітарна архітектура. У 1985 р. Л. Крієр видає книгу, присвячену архітектурі А. Гітлера Альберту Шпеєр [83].

Ці процеси не могли не відбитися на розвиток пам'яткоохоронної діяльності. Ще в 1972 р. комітетом було вирішено створити Список всесвітньої спадщини - внесення до цього списку було визнанням найвищої культурної цінності об'єкта для всього людства. Перші об'єкти архітектури к. XIX - XX вв. були включені до Списку наприкінці 1970-х рр. - це були, насамперед, пам'ятки недавньої історії - концентраційний табір Освенцим (1979) і повністю відновлений після війни центр Варшави (1980). Повсюдне засудження нацизму представило їх як неза-

перечну універсальну цінність людства - «пам'ятник мучеництва і опору мільйонів чоловіків, жінок і дітей <...>»; він незаперечно і переконливо свідчить про один з найтяжчих злочинів, скоєних проти людства; <...> цей проект, підкріплений такими жакли-вими доказами, буде сприяти підтримці миру в усьому світі» [84].

Із спробою включення інших, політично і історично не забарвлених, об'єктів до Списку всесвітньої спадщини почали проявлятися змістовні суперечності, які підняли питання про доцільність збереження такої спадщини в цілому.

Першою архітектурною номінацією к. XIX - XX ст. в Списку всесвітньої спадщини були роботи А. Гауді (1984). Тоді в обґрунтуванні вибору декількох робіт архітектора лягло твердження, що «архітектура Антоніо Гауді - один із прикладів видатної неісторичною архітектури» [85], і на цьому протиставленні історизму була вибудована аргументація цінності об'єкта. На момент включення сучасна архітектура була вивчена недостатньо - паралельно існувало кілька альтернативних історій архітектури. Велика кількість пам'яток архітектури, внесених на той час в національні охоронні списки, насправді мали не менше підстав бути включеними до Списку за подібним обґрунтуванням і названими критеріями. У 1986 р. в Список була включена ще більш спірна номінація - місто Бразилія (1986). Про Бразилія було написано, що це «найбільш повний приклад модерністського урбанізму XX століття <...> місто об'єднало ідеї великих адміністративних центрів та громадських просторів з новими ідеями міського життя, які пропагував Ле Корбюзьє» [86]. Примітно, що аргументація спиралася на твердження, яке на універсальному рівні не було доведеним - загальноприйнятим: що архітектурна спадщина Сучасного руху - це безумовна і незаперечна всесвітня цінність - на той момент ще ні один твір модерністів включено не було до Списку, а саме спадщина Кости і О. Німейєра і до сих пір не була визнана такою, що містить універсальну цінність.

Дійсною підставою для включення цих номінацій до Списку всесвітньої спадщини стала, швидше за все, ініціатива регіональних груп зберегти свою національну архітектурну спадщину, заручившись міжнародною підтримкою. Але які б цілі не переслідували ініціатори, ці дії запустили низку нових прецедентів, оскільки з'явилася можливість посилатися на вже включені до Списку об'єкти к. XIX-XX ст. Ситуація, коли до Списку всесвітньої спадщини мали можливість потрапити випадкові об'єкти, загострилася заснованими в 1984 р. попередніми списками пам'ятників (Tentative Lists), які склалися національними державами самостійно, спираючись на свої регіональні історії і цінності. Все більше країн почали включати в свої попередні списки архітектурні

об'єкти к. XIX - XX ст., але критерії, які б дозволили оцінити універсальну цінність цієї спадщини, розроблені не були, як і не було універсальної стильової атрибуції.

Необхідно було терміново розробити критерії відбору архітектури к. XIX - XX ст. і універсальні принципи включення її до Списку всесвітньої спадщини - UNESCO і комітети ICOMOS стали ініціювати семінари та конференції, присвячені збереженню цієї спадщини.

Перша нарада експертів ICOMOS з приводу інвентаризації та документування цієї архітектури як культурної спадщини відбулося в Парижі в 1985 р. У 1989-1990 рр. у Відні та Барселоні, з ініціативи Ради Європи були проведені тематичні колоквиуми, метою яких було визначення і вивчення вже сформованих практик і підходів до збереження архітектурної спадщини к. XIX - XX ст. [87]. У 1992 р. на сесії Комітету Всесвітньої спадщини в Санта-Фе, США, були переглянуті завдання Конвенції про Всесвітній спадщині 1972 г. Крім нових напрямків діяльності комітету, таких як контроль за збереженням, управління і моніторинг уже включених об'єктів, пропаганда культурної спадщини та освітні програми, було прийнято рішення про перегляд меж самого поняття «культурна спадщина», що склалася на той час. Список всесвітньої спадщини повинен був бути вивчений на предмет відповідності цього нового рашіренненому поняттю, що відкрило нові можливості для більш осмисленого включення до Списку об'єктів архітектури к. XIX-XX ст.

На цьому етапі до роботи міжнародних організацій залучилась новостворена в 1988 р. міжнародна неурядова організація, яка вузькоспеціалізовано займалася збереженням архітектурної спадщини доктринального модернізму - DOCOMOMO Int. (Міжнародна робоча група з документації та реставрації будівель, визначних місць та об'єктів містобудування Сучасного руху). Представники DO.CO.MO.MO. Int. брали участь практично у всіх ключових зустрічах, на яких обговорювалася доля спадщини XX ст.

Оскільки DO.CO.MO.MO. Int. була єдиною міжнародною організацією, яка займалася окремим архітектурним напрямом XX ст., а за чотири роки роботи їй вдалося вибудувати власну струнку процедуру міжнародної інвентаризації та документації об'єктів модернізму, з'явилася спокуса покласти цю методологію в основу інвентаризації не тільки архітектури Сучасного руху, але всієї архітектурної спадщини XX ст. Цей намір підкріплювалося і тим переконанням, що Сучасний рух в архітектурі був явищем свідомо інтернаціональним, що могло б допомогти в тотальній інвентаризації та переоцінці світової культурної спадщини цього періоду.

DO.CO.MO.MO. Int. було запропоновано створити свій Попередній список (Tentative List) для подальшого внесення архітектурних об'єктів як номінацій до Списку всесвітньої спадщини. Цей список був складений співзасновником організації Х. Я. Хенкетом і його колегами в 1997 р. [88]. Для інвентаризації та документування було залучено всі національні робочі групи DO.CO.MO.MO. Int. Вони вибрали найбільш значущі об'єкти зі своїх національних реєстрів, які були сформовані за єдиними принципами DO.CO.MO.MO. ISC/registers. Загальна база об'єктів була у відкритому доступі, і кожен національний комітет вніс свої пропозиції, які архітектурні об'єкти з них гідні включення до Списку всесвітньої спадщини (близько 10 об'єктів). При цьому розглядалося три групи об'єктів: канонічні об'єкти - прототиби радикальних змін міжнародного рівня; рядова забудова, в якій яскраво проявилися національні або регіональні риси сучасного руху; об'єкти, в яких втілювалися технічні, соціальні та естетичні інновації. Таким чином, було запропоновано зберегти єдиними номінаціями спадщину Альваро Аалто, Ле Корбюзьє, Людвіга Міс ван дер Роє і Френка Ллойда Райта, а сам список включив 25 об'єктів.

Завдяки спільній роботі UNESCO, ICOMOS та DO.CO.MO.MO. Int. з 1985 по 1997 р. було визнано, що сучасна архітектурна спадщина відрізняється від історичної: вона має більш широкі екологічні, соціальні, антропологічні, економічні та культурні основи. Були промальовані загальні контури діяльності та визначено основне завдання: провести всеосяжну інвентаризацію і документацію цієї спадщини, що дозволить об'єктивно оцінити її універсальну цінність. Ці положення були закріплені в прикінцевих робочих семінарах ICOMOS в Гельсінкі [89] і Мехіко [90].

Активна робота центрального офісу ДОКОМОМО і регіональних комітетів і відсутність інших активних гравців на цьому полі привели до переваги архітектури модернізму в попередніх національних списках держав. Пам'яткоохоронна діяльність вишикувалася лінійно у вигляді «попередників», «піонерів» і «послідовників», наслідуючи бачення істориків сучасної архітектури, а пам'ятник сучасної архітектури, який склався, придбав яскраво виражений партійний характер. Ключовим прикладом ефективності цієї роботи стала реалізація транснаціонального проекту по включенню спадщини Ле Корбюзьє в список Всесвітньої спадщини в 2016 р.

Оскільки архітектура не-Сучасного руху була вивчена і представлена в історії архітектури в значно меншому обсязі, виникла проблема появи «білих плям» в пам'яткоохоронній діяльності. Не маючи ціннісної лінійки всередині кожного архітектурного напрямку було неможливо зробити об'єктивний

вибір найбільш цінної номінації. Перенести існуючу методологію відбору DO.CO.MO.MO. Int. на всю пам'яткоохоронну діяльність не вдалося. Головна причина полягала в тому, що подібних їй організацій з розгалуженою системою національних робочих комітетів по іншим архітектурним напрямкам не було. Ар Нуво, Ар Деко, архітектура тоталітарних режимів, Craft and Arts, стильове розмаїття XIX ст. та ін. ніяк не могли бути вбудовані в рамки діяльності організації. DO.CO.MO.MO. Int. робила спробу охопити і інвентаризувати більший масив архітектури XX ст., знаходячи в ньому свої «інші модернізму». Однак ця діяльність сприяла розмиттю задекларованої діяльності організації і перетворювало її на своєрідний «конвеєр» з виробництва списків пам'яток модернізму. Внутрішня криза організації стала проявлятися вже в 1996 р., в 2010-х рр. стала очевидною - для самозбереження організації було необхідно «передати повноваження» збереження архітектури к. XIX - к. XX ст. надбудівній організації більш широкого профілю - таких як UNESCO і ICOMOS, а пам'яткоохоронних діяльність оперти на сформовану вже на той час постмодерністську історію сучасної архітектури.

З 1996 р. ICOMOS починає проводити робочі семінари щодо збереження архітектури XX ст. - ICOMOS Seminar on 20th Century Heritage, 18-19 June, Helsinki, Finland; ICOMOS Seminar on 20th Century Heritage, 10-13 June 1996 року, Mexico; The ICOMOS Montreal Action Plan 20 Task Force і ін. У 2006 р. ця робота дозволила створити спеціалізований комітет при ICOMOS - ISC20, головним завданням якого було виявлення і документування архітектури 19-20 ст. у всьому його розмаїтті. Документом, який зафіксував заміщення історії сучасної архітектури і регіональних історій на постмодерністську в пам'яткоохоронній діяльності, стала Програма ідентифікації та документації сучасної спадщини. У ній відбилась ключова теза цієї історії - пам'ятки сучасної архітектури це не тільки спадщина модерністської архітектури, але величезний масив архітектури інших стилів, напрямків і шкіл.

Розвиток пам'ятки сучасної архітектури почало відбуватися за двома напрямками: 1) розширення списку цінних об'єктів модернізму - поглиблення досліджень архітектури модернізму в усіх його проявах (особлива увага приділялася країнам Азії, Африки, Південної Америки, а також країнам колишнього СРСР) і включення їх в загальносвітовий науковий дискурс; 2) дослідження неомодерністської архітектури к. XIX - к. XX ст., виявлення і документація цієї архітектури.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Головною проблемою збереження архітектурної спадщини к. XIX-XX ст. є паралельне співіснування як декількох історій архітектури, так і охоронних практик, які на них спиралися для виявлення найбільш значущих цінних об'єктів.

Історичні описи архітектурних процесів в великій мірі залежали від політичних процесів, що вплинуло на формування реєстрів пам'яток локального і глобального рівнів. Деполітизація пам'яткоохоронної діяльності стала потенційно можливою після написання постмодерністської історії архітектури, яка виключила обов'язковість лінійності хронологічного опису, представивши ці процеси як множинні і паралельні.

З сер. XX ст. увагу пам'яткоохоронної діяльності було зосереджено на збереженні пам'яток архітектури в рамках Сучасного руху більшою мірою, ніж на спадщину неомодерністської архітектури. Крім регулярної роботи по інвентаризації пам'яток сучасної архітектури в розвинених європейських країнах і США проходили міжнародні наукові конференції, професійні дискусії, публікувалися спеціалізовані статті та монографії, присвячені як вузькотематичні, так і міждисциплінарним питань; проводилися різні заходи щодо популяризації цієї спадщини серед населення. До 1970-1980-их рр. теоретико-методологічна практика охоронної діяльності, що склалася по відношенню до об'єктів модернізму, була описана, широко розтиражована і вбудована в єдину міжнародну пам'яткоохоронну систему. Проте, хоча всередині професійного співтовариства архітектура модернізму була визнана безперечною загальнокультурною цінністю, збереження архітектури Сучасного руху і сьогодні залишається проблемною областю - велика кількість визнаних шедеврів модернізму знаходиться під загрозою руйнування, а об'єкти деяких європейських країн, зокрема колишніх країн соцблоку, до цього часу навіть неатрибутовані як архітектурна спадщина модернізму.

Історико-теоретичний плюралізм поки що не привів до перегляду ключових принципів виявлення та документування пам'яток архітектури к. XIX-XX ст. Сформовані методики охорони неомодерністської спадщини к. XIX - пер. пол. XX ст. не отримали і такого розвитку, як у випадку зі спадщиною модерністської архітектури. Велика частина об'єктів Ар Деко, неокласицизму, радянської архітектури, архітектури нацистської Німеччини, і ін. зберігаються тільки завдяки якості будівництва і своїй монументальності. Внесення в охоронні списки, контроль за збереженням їх цілісності і достовірності, технічного стану більшою мірою залежав від приватних

ініціатив, інвестицій, локальних програм і грантів, і не набув систематичного характеру. Ці практики не були описані і складені в єдину систему принципів відбору пам'яток і застосованих охоронних заходів. Пласти такої архітектурної спадщини частково або повністю випали з поля зору глобальної пам'ятко-охоронної діяльності.

Література

- Kuipers, M. (2013, March 6-7) Modern Heritage: Identification, Assessment, and Interpretation. *A Colloquium to Advance the Practice of Conserving Modern Heritage, March 6-7, 2013, Getty Center, Los Angeles*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=d8lfhggtgk>.
- Rem Koolhaas video interview by Hubert-Jan Henket* (2017). Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=pdjFYUTDUjU>.
- World Heritage Papers 5: Identification and Documentation of Modern Heritage (2003). *UNESCO World Heritage Centre*. Retrieved from: [file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0/Downloads/publi_wh_papers_05_en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0/Downloads/publi_wh_papers_05_en%20(1).pdf).
- Буряк, О. П. Процеси й інститути відтворення архітектурного професіоналізму у вітчизняній архітектурі другої половини ХХ — початку ХХІ століття [Текст]: дис. ... докт. арх. / О. П. Буряк. — Х., 2015. — 351 с.
- Раппапорт, А. Г. К вопросу о смысле и перспективах развития архитектуроведения [Текст] // *Методологические проблемы современного архитектуроведения: сб. науч. тр. / сост. А. Г. Раппапорт*. — М.: НИИТАГ, 1989. — С. 6–39.
- Никитин, В. А. Генезис архитектурной культуры [Текст] / В. А. Никитин. — Тольятти: МАБиБД, 1997. — 168 с.
- Ерофалов, Б. Л. Постсоветский город [Текст] / Б. Л. Ерофалов. — К.– Тольятти: А. С. С.; НИИТАГ, 2002. — 112 с.
- Меерович, М. Г. Биография профессии: 32-й год и другие [Текст] / М. Г. Меерович // *Кентавр*. — 1992. — № 1. — С. 27–31.
- Minorski, J. (1953) Proba oceny architektury polskiej okresu 1918-1939. *Architektur, VII, 12*, 297-308.
- Pevzner, N. (1936) Pioneers of the modern movement from William Morris to Walter Gropius. *London: Faber & Faber*.
- Lowenthal, D. & Marcus, B. (1981) Dilemmas of preservation. *Our past before us: Why do we save it? London, UK: Temple Smith*, 305–306.
- Macdonald, S. (2001) Preserving Post-War Heritage; The Care and Conservation of Mid-Twentieth-Century Architecture. *Routledge*.
- Kuipers, M.C. (1987) Evolutie in de Monumentenzorg. *WVC uitgebrachte verslag van het symposium Cultuur als erfgoed ter gelegenheid van het afscheid van drs. Y.P.W. van der Werff als voorzitter van de Monumentenraad, 17 december, Zeist. Zeist*, 17-27.
- Polano, M. K. (1995) Monumenten in nood: het ontstaan van de monumentenwetgeving in 1940-1950. *Monumenten en oorlogstijd, 4*, 66-76.
- Nijhof, P. (1994) Het MIP: omzien in bewondering. *Monumenten en oorlogstijd, Zeist*, 21-32.
- Tillema, J. A. C. (1975) Schetsen uit de geschiedenis van de Monumentenzorg. *Gravenhage*.
- Attema, Y. (1986) Twente, een gewest uit zijn isolement verlost. *Ziest*.
- Мальро, А. Голоса безмолвия [Текст] / А. Мальро. — Спб.: Наука. Ленинградское отделение. — 2012. — 872 с.
- Ассман, А. Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика [Текст] / А. Ассман. — М.: Новое литературное обозрение, 2014. — с. 9.
- Sontag, S. (2003) Regarding the Pain of Others, 85-86. Retrieved from: https://monoskop.org/images/a/a6/Sontag_Susan_2003_Regarding_the_Pain_of_Others.pdf
- Поппер, К. Открытое общество и его враги. Чары Платона. [Текст] / К. Поппер — М.: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. — 448 с.
- Рикёр, П. Память, история, забвение [Текст] / П. Рикёр. — М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. — 728 с.
- Советская архитектура за 30 лет. РСФСР (1920-1950). Фотоальбом. [Текст] / В.А. Шквариков (ред). — М.: Управление по делам архитектуры при Совете Министров РСФСР. Издательство Академии архитектуры СССР. — 1950. — 295 с.
- Игнаткин, И. А. Киев. Архитектура городов СССР [Текст] / И. А. Игнаткин. — М.: Академия архитектуры ССР, 1948. — 40 с.
- Архитектура Советской Украины 1951-1952 [Текст] / С.В. Костенко (сост.) - М.: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1955. — 134 с.
- Меерович, М. Г. Власть и творчество. Почему был запрещен советский архитектурный авангард. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://archi.ru/lib/publication.html?id=1850569463&fl=5&sl=2>. — 17.05.2018 г.
- Касьянов, А. М. Харьков. Архитектурно-исторический очерк. [Текст] / А. М. Касьянов. — К.: Из-во Акад. архитектуры УССР, 1955. — с. 37.
- История русского искусства. [Текст] / Под ред. И. Э. Грабаря. — Т. XI. — М.: Издательство Академии наук СССР, 1957 — 457 с.
- Цапенко, М. П. О реалистических основах советской архитектуры. [Текст] / М. П. Цапенко. — М.: Издательство архитектуры по строительству и архитектуре, 1953. — 392 с.
- Хан-Магомедов, С.О. Хрущевский утилитаризм: плюсы и минусы [Электронный ресурс]. // *Academia*. — 2006. - № 4. Режим доступа: <http://www.niitag.ru/info/doc/?89>. — 16.10.2017 г.
- Из истории советской архитектуры. 1926-1932 гг. Документы и материалы [Текст]. // *Афанасьев К. (отв. ред.) - М.: Наука, 1963. - 140 с.*
- Кульчинская, Е. Д. Памятники архитектуры в Советском Союзе. Очерки истории архитектурной реставрации [Текст] / Е. Д. Кульчинская, К. В. Рыцарев, А. С. Щенков — М.: Памятники исторической мысли, 2004. — 696 с.
- Петров, А. Памятники архитектуры Ленинграда [Текст] / А. Петров, Е. Борисова, А. Науменко, А. Повели-

- хина - Л.: Издательство литературы по строительству, 1969 – 369 с.
34. Хазанова, В. Э. *Некоторые вопросы синтеза искусств в Советской архитектуре первых послевоенных лет. [Текст] / В. Э. Хазанова // Вопросы современной архитектуры. Сб. 1.– М., 1963 – с. 124-136.*
35. Любимова, Г. Н. *Поиски новых типов жилища в советской архитектуре 1920-х гг. [Текст] / Г. Н. Любимова // Вопросы современной архитектуры. Сб. 2.– М., 1963 – с. 53-62.*
36. Хан-Магомедов, С. О. *Архитектура советского авангарда. Кн. 1. Проблемы формообразования. Мастера и течения. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/khan_archi/khan_archi_1_004.html. Дата последнего обращения: 16.05.18 г.*
37. *Застойные архитектурные формы. Лекция историка Василия Цветкова об особенностях брежневского домостроения в Москве. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://lenta.ru/articles/2015/02/15/brezharch/>. - 16.10.2017 г.*
38. Былинкин, Н. П. *История советской архитектуры (1917-1954) [Текст] / Н. П. Былинкин, В. Н. Калмыкова, А. В. Рябушин, Г. В. Сергеева – М.: Стройиздат, 1985. – 256 с.*
39. Седак, И. Н. *Архитектура Советской Украины [Текст] / И. Н. Седак, В. П. Дахно, Ю. Д. Писковский – М.: Стройиздат, 1987. – 304 с.*
40. *Історія української архітектури [Текст] / Ю. С. Асеев, В. В. Вечерський, О. М. Годованюк та ін.: За ред. В. І. Тимофійенка. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.*
41. Mumford, E. P. (1960) *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960. MIT Press.*
42. Буряк, А. П. *Тоталитарность архитектурного мышления [Текст] / А. П. Буряк // А.С.С. - 1998. - № 2 – с. 30–32.*
43. Lubetkin, A. J. (1992) *Architecture and the Tradition of Progress. London: RIBA Publications, 1992.*
44. Иванов, С.Г. *Архитектура в культуротворчестве тоталитаризма: философско-эстетический анализ [Текст] / С. Г. Иванов – К.: Стилюс, 2001. - 168 с.*
45. Хайек, Ф. А. *Дорога к рабству [Текст] / Ф. А. Хайек // Вопросы философии, 1990. - №12. – с. 103-149*
46. Jarcy, X. de. (2015) *Le Corbusier, un fascisme français. Paris: Albin Michel.*
47. Dyckhoff, T. (2002). *Mies and the Nazis.* Retrieved from: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2002/nov/30/architecture.artsfeatures>.
48. Fournier, G. (n.d.) *Urban planning, Brazil, communism ... What makes Oscar Niemeyer run? (Urbanisme, Brésil, communisme... Qu'est-ce qui fait courir Oscar Niemeyer?).* Retrieved from: <http://www.humaniteinenglish.com/spip.php?article6>.
49. Giedion, S. (1941) *Space, Time and Architecture; The Growth of a New Tradition. Cambridge: The Harvard University Press.*
50. Hitchcock, H. R. (1958) *Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries, Harmondsworth. Middlesex.*
51. Cohen, J.-L. (n.d.) *Scenes of the World to Come. Paris: Flammarion.*
52. Irving, R. G. (1981) *Indian Summer; Lutyens, Baker and Imperial Delhi. London: Yale University Press.*
53. Banham, R. (1960) *Theory and Design in the First Machine Age. Praeger.*
54. Sharp, D. (2000) *DOCOMOMO: The Modern Movement in Architecture. Uitgeverij: 010 Publishers.*
55. Smithson, A. (1981) *The Heroic Period of Modern Architecture. New York: Rizzoli.*
56. *About DOCOMOMO International (n.d.).* Retrieved from: <https://www.docomomo.com/mission>.
57. Хёйзинг, Й. *Номо Луденс; Статьи по истории культуры [Текст] / Й. Хёйзинг. – М.: Прогресс - Традиция, 1997. - 416 с.*
58. Norberg-Schulz, C. (1980) *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture. New York: Rizzoli.*
59. Душкина Н. *Между «метроансамблем мирового значения» и «подземкой». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.archnadzor.ru/2015/06/10/mezhdu-metroansamblem-mirovogo-znacheniya-i-podzemkoj-2/>. - 17.05.2018 г.*
60. Каузавнов, Е. Л. *Дебаты о коллективной вине в Западной Германии. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://observatoria.rsl.ru/jour/article/viewFile/140/280>. - 17.05.18 г.*
61. Minorski, J. (1953) *Proba oceny architektury polskiej okresu 1918-1939. Architektura, VII, 12, 297-308.*
62. Wierzbicki, J. (1955) *O rozbudowach, pr zebudowach i obudowach w Warszawie. Stolica, X, 8, 6—7.*
63. Pevsner, N. (1951–1974) *The Buildings of England series, 46.*
64. Amos, R. (2003) *The Culture, Architecture and Design. New York: Locke Science Publishing Co., Inc.*
65. Jacobus, J. M. (1966) *Twentieth-Century Architecture: The Middle Years, 1940-65. London: Thames & Hudson.*
66. Richards, J. M. (1970) *Sir. An Introduction to Modern Architecture. Harmondsworth, Middlesex Penguin Books.*
67. Banham, R. (1960) *Theory and Design in the First Machine Age. Praeger.*
68. Collins, P. (1998) *Changing Ideals in Modern Architecture, 1750-1950. McGill-Queen's Press.*
69. Tafuri, M. (1968) *Teoria e storia dell'architettura. Bari, Laterza.*
70. Tafuri, M. (1973) *Progetto e utopia: Architettura e sviluppo capitalistico. Bari, Laterza.*
71. Jencks, Ch. (1973) *Modern Movements in Architecture London: Pelican Books.*
72. Brolin, B. C. (1976) *The Failure of Modern Architecture London, Studio Vista.*
73. Blake, P. (1977) *Form Follows Fiasco: Why Modern Architecture Hasn't Worked. Boston: Little, Brown.*
74. Hillier, B. (1968) *Art Deco of the 20s and 30s. Studio Vista.*
75. Duncan, A. (1988) *Art déco. Thames & Hudson.*
76. Charles, V. (2013) *Art Déco. Parkstone International.*
77. Lampugnani, V. M. (1994) *Moderne Architektur in Deutschland. Stuttgart, Verlag Gerd Hatje.*
78. Pehnt, W. (1973) *Expressionist Architecture. Thmes and Hudson.*
79. Bletter, R. H. (1983) *Expressionism and the New Objectivity Art Journal, 43(2), 108–120.*
80. Benson, T. O. (2001) *Expressionist Utopias: Paradise, Metropolis, Architectural Fantasy (Weimar and Now: German Cultural Criticism). University of California Press.*

81. Nora, P. (1979) Art nouveau a belga epjteszetben. Vol. 1. Budapest: Muszaki Könyvkiado.
82. Russell, F. (1982) Architektur des Jugendstils. Die Überwindung des Historismus in Europa und Nordamerika. Stuttgart.
83. Krier, L. (1985) Albert Speer, Architecture. Brussels: Archives d'Architecture Moderne.
84. Auschwitz Birkenau German Nazi Concentration and Extermination Camp (1940-1945) (1979). Advisory Body Evaluation (ICOMOS). Évaluation de l'organisation consultative (ICOMOS).
85. Works of Antony Gaudi (n.d.) Retrieved from: <http://whc.unesco.org/en/list/320/>.
86. Brasilia (n.d.) Retrieved from: <http://whc.unesco.org/en/list/445>.
87. Council of Europe. Twentieth-Century Architectural Heritage: Strategies for Conservation and Promotion: Proceedings (1994) Strasbourg: Council of Europe Press. Cultural Heritage, 29.
88. The Modern Movement and the World Heritage List: Advisory Report to ICOMOS Composed by DOCOMOMO'S International Specialist Committee on Registers: Final Version (30 November 1997). Front Cover. ISC/Registers, Retrieved from: whc.unesco.org/document/9399.
89. ICOMOS Seminar on 20th Century Heritage (18-19 June 1995) Helsinki, Finland: Conclusions. Retrieved from: https://www.icomos.org/20th_heritage/helsinki_1995.htm.
90. ICOMOS Seminar on 20th Century Heritage (10-13 June 1996) Mexico City, Mexico: Conclusions. Retrieved from: https://www.icomos.org/20th_heritage/mexico_1996.htm.

References

1. Kuipers, M. (2013, March 6-7) Modern Heritage: Identification, Assessment, and Interpretation. A Colloquium to Advance the Practice of Conserving Modern Heritage, March 6-7, 2013, Getty Center, Los Angeles. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=d8lfehgggk>.
2. Rem Koolhaas video interview by Hubert-Jan Henket (2017). Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=pdjFYUTDUjU>.
3. World Heritage Papers 5: Identification and Documentation of Modern Heritage (2003). UNESCO World Heritage Centre. Retrieved from: [file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0/Downloads/publi_wh_papers_05_en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0/Downloads/publi_wh_papers_05_en%20(1).pdf).
4. Buriak, O. P. (2015) Protsesy y instytuty vidtvorennia arkhitekturnoho profesionalizmu u vitchyzniani arkhitekturi druhoi polovyny XX — pochatku XXI stolittia. Thesis.
5. Rappaport, A. G. (1989) K voprosu o smysle i perspektivah razvitiya arhitekturovedeniya. Metodologicheskie problemyi sovremennogo arhitekturovedeniya. Moskva; NIITAG, 6–39.
6. Nikitin, V. A. (1997) Genezis arhitekturnoy kulturyi Tolyatti: MABiBD.
7. Erofalov, B. L. (n.d.) Postsovetskiy gorod. Kyiv– Tolyatti: A. S. S.; NIITAG.
8. Meerovich, M. G. (1992) Biografiya professii: 32-y god i drugie. Kentavr, 1, 27–31.
9. Minorski, J. (1953) Proba oceny architektury polskiej okresu 1918-1939. Architektura, VII, 12, 297-308.
10. Pevzner, N. (1936) Pioneers of the modern movement from William Morris to Walter Gropius. London: Faber & Faber.
11. Lowenthal, D. & Marcus, B. (1981) Dilemmas of preservation. Our past before us: Why do we save it? London, UK: Temple Smith, 305–306.
12. Macdonald, S. (2001) Preserving Post-War Heritage; The Care and Conservation of Mid-Twentieth-Century Architecture. Routledge.
13. Kuipers, M.C. (1987) Evolutie in de Monumentenzorg. WVC uitgebrachte verslag van het symposium Cultuur als erfgoed ter gelegenheid van het afscheid van drs. Y.P.W. van der Werff als voorzitter van de Monumentenraad, 17 december, Zeist. Zeist, 17-27.
14. Polano, M. K. (1995) Monumenten in nood: het ontstaan van de monumentenwetgeving in 1940-1950. Monumenten en oorlogstijd, 4, 66-76.
15. Nijhof, P. (1994) Het MIP: omzien in bewondering. Monumenten en oorlogstijd, Zeist, 21-32.
16. Tillema, J. A. C. (1975) Schetsen uit de geschiedenis van de Monumentenzorg. Gravenhage.
17. Attema, Y. (1986) Twente, een gewest uit zijn isolement verlost. Ziest.
18. Malro, A. (2012) Golosa bezmolviya. St.-Petersburg: Nauka. Leningradskoye oyedeleniye.
19. Assman, A. (2014) Dlinnaya ten proshlogo: Memorialnaya kultura i istoricheskaya politika. Moskva, Novoe literaturnoe obozrenie, 9.
20. Sontag, S. (2003) Regarding the Pain of Others, 85-86. Retrieved from: https://monoskop.org/images/a/a6/Sontag_Susan_2003_Regarding_the_Pain_of_Others.pdf
21. Popper, K. (1992) Otkryitoe obschestvo i ego vragi. Charyi Platona. Moskva: Feniks, Mezhdunarodnyiy fond «Kulturnaya initsiativa».
22. Rikyor, P. (2004) Pamyat, istoriya, zabvenie. Moskva: Izdatelstvo gumanitarnoy literatury.
23. Sovetskaya arhitektura za 30 let. RSFSR (1920-1950). (1950). Moskva: Upravlenie po delam arhitektury pri Sovete Ministrov RSFSR. Izdatelstvo Akademii arhitektury SSSR.
24. Ignatkin, I. A. (1948) Kiev. Arhitektura gorodov SSSR. Moskva: Akademiya arhitekturyi SSSR.
25. Arhitektura Sovetskoy Ukrainy 1951-1952 (1955) Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo literatury po stroitelstvu i arhitekture.
26. Meerovich, M. G. (n.d.) Vlast i tvorchestvo. Pochemu byl zapreschen sovetskiy arhitekturnyy avangard. Retrieved from: <https://archi.ru/lib/publication.html?id=1850569463&fl=5&sl=2>.
27. Kasyanov, A. M. (1955) Harkov. Arhitekturno-istoricheskii ocherk. Kyiv: Izdatelstvo Akademii arhitekturyi USSR, 37.
28. Istoriya russkogo iskusstva. (1957) I. E. Grabar (ed.). Vol. XI. Moskva: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR.
29. Tsapenko, M. P. (1953) O realistichekikh osnovah sovetskoy arhitekturyi. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo literatury po stroitelstvu i arhitekture.
30. Han-Magomedov, S.O. (2006) Hrushevskiy utilitarizm: plyusy i minusy. Academia, 4. Retrieved from: <http://www.niitag.ru/info/doc/?89>.
31. Iz istorii sovetskoy arhitekturyi. 1926-1932 gg. Dokumenty i materialy (1963). Moskva: Nauka.

32. Kulchinskaya, E. D., Rytsarev, K. V., Schenkov, A. S. (2004). Pamyatniki arzhitektury v Sovetskom Soyuze. *Ocherki istorii arkhitekturnoy restavratsii Moskow: Pamyatniki istoricheskoy myisli*.
33. Petrov, A., Borisova, E., Naumenko, A., Povelihina A. (1969) Pamyatniki arkhitektury Leningrada. *Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo literatury po stroitelstvu i arkhitekture*.
34. Hazanova, V. E. (1963) Nekotoryie voprosy sinteza iskusstva v Sovetskoj arkhitekture pervyih poslevoennyih let. *Voprosy sovremennoy arkhitektury. I*, 124-136.
35. Lyubimova, G. N. (1963) Poiski novyih tipov zhilischa v sovetskoj arkhitekture 1920-h gg. *Voprosy sovremennoy arkhitektury, 2*, 53-62.
36. Han-Magomedov, S. O. (1996) Arhitektura sovetskogo avangarda. *Kn. 1. Problemy formoobrazovaniya. Mastera i techeniya*. Retrieved from: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/khan_archi/khan_archi_1_004.html.
37. Zastoynyie arkhitekturnyie formy. *Lektsiya istorika Vasiliya Tsvetkova ob osobennostyah brezhnevskogo domostroeniya v Moskve* (2015). Retrieved from: <https://lenta.ru/articles/2015/02/15/brezharch/>. -16.10.2017 г.
38. Byilinkin, N. P., Kalmyikova, V. N., Ryabushin, A. V., Sergeeva, G. V. (1985) Istoriya sovetskoj arkhitektury (1917-1954). *Moskow: Stroyizdat*.
39. Sedak, I. N., Dahno, V. P., Piskovskiy, Yu. D. (1987) Arhitektura Sovetskoj Ukrainy. *Moskow: Stroyizdat*.
40. Asieiev, Yu. S., Vecherskyi, V. V., Hodovaniuk, O. M. (2003) Istoriia ukrainskoj arkhitektury. *Kyiv: Tekhnika*.
41. Mumford, E. P. (1960) The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960. *MIT Press*.
42. Buryak, A. P. (1998) Totalitarnost arkhitekturnogo myishleniya. *A.C.C., 2*, 30-32.
43. Lubetkin, A. J. (1992) Architecture and the Tradition of Progress. *London: RIBA Publications, 1992*.
44. Ivanov, S.G. (2001) Arhitektura v kulturotvorchestve totalitarizma: filosofsko-esteticheskiy analiz. *Kyiv: Stilos*.
45. Hayek, F. A. (1990) Doroga k rabstvu. *Voprosy philisifii, 12*, 103-149.
46. Jarcy, X. de. (2015) Le Corbusier, un fascisme français. *Paris: Albin Michel*.
47. Dyckhoff, T. (2002). Mies and the Nazis. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2002/nov/30/architecture.artsfeatures>.
48. Fourmier, G. (n.d.) Urban planning, Brazil, communism ... What makes Oscar Niemeyer run? (*Urbanisme, Brésil, communisme... Qu'est-ce qui fait courir Oscar Niemeyer?*). Retrieved from: <http://www.humaniteinenglish.com/spip.php?article6>.
49. Giedion, S. (1941) Space, Time and Architecture; The Growth of a New Tradition. Cambridge: The Harvard University Press.
50. Hitchcock, H. R. (1958) Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries, Harmondsworth. *Middlesex*.
51. Cohen, J.-L. (n.d.) Scenes of the World to Come. *Paris: Flammarion*.
52. Irving, R. G. (1981) Indian Summer; Lutyens, Baker and Imperial Delhi. *London: Yale University Press*.
53. Banham, R. (1960) Theory and Design in the First Machine Age. *Praeger*.
54. Sharp, D. (2000) DOCOMOMO: The Modern Movement in Architecture. *Uitgeverij: 010 Publishers*.
55. Smithson, A. (1981) The Heroic Period of Modern Architecture. *New York: Rizzoli*.
56. *About DOCOMOMO International* (n.d.). Retrieved from: <https://www.docomomo.com/mission>.
57. Hyoyzing, Y. (1997) Homo Ludens; Stati po istorii kulturyi. *Moskow: Progrss-Traditcia*.
58. Norberg-Schulz, C. (1980) Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture. *New York: Rizzoli*.
59. Dushkina, N. (2015) Mezhdru «metroansablem mirovogo znacheniya» i «podzemkoj». Retrieved from: <http://www.archnadzor.ru/2015/06/10/mezhdru-metroansablem-mirovogo-znacheniya-i-podzemkoj-2/>.
60. Kaugavnov, E. L. (n.d.) Debatyi o kollektivnoy vine v Zapadnoy Germanii. Retrieved from: <http://observatoria.rsl.ru/jour/article/viewFile/140/280>.
61. Minorski, J. (1953) Proba oceny architektury polskiej okresu 1918-1939. *Architektura, VII, 12*, 297-308.
62. Wierzbicki, J. (1955) O rozbudowach, pr zebudowach i obudowach w Warszawie. *Stolica, X, 8*, 6-7.
63. Pevsner, N. (1951-1974) *The Buildings of England series, 46*.
64. Amos, R. (2003) The Culture, Architecture and Design. *New York: Locke Science Publishing Co., Inc*.
65. Jacobus, J. M. (1966) Twentieth-Century Architecture: The Middle Years, 1940-65. *London: Thames & Hudson*.
66. Richards, J. M. (1970) Sir. An Introduction to Modern Architecture. *Harmondsworth, Middlesex Penguin Books*.
67. Banham, R. (1960) Theory and Design in the First Machine Age. *Praeger*.
68. Collins, P. (1998) Changing Ideals in Modern Architecture, 1750-1950. *McGill-Queen's Press*.
69. Tafuri, M. (1968) Teoria e storia dell'architettura. *Bari, Laterza*.
70. Tafuri, M. (1973) Progetto e utopia: Architettura e sviluppo capitalistico. *Bari, Laterza*.
71. Jencks, Ch. (1973) *Modern Movements in Architecture London: Pelican Books*.
72. Brolin, B. C. (1976) *The Failure of Modern Architecture London, Studio Vista*.
73. Blake, P. (1977) Form Follows Fiasco: Why Modern Architecture Hasn't Worked. *Boston: Little, Brown*.
74. Hillier, B. (1968) Art Deco of the 20s and 30s. *Studio Vista*.
75. Duncan, A. (1988) Art déco. *Thames & Hudson*.
76. Charles, V. (2013) Art Déco. *Parkstone International*.
77. Lampugnani, V. M. (1994) Moderne Architektur in Deutschland. *Stuttgart, Verlag Gerd Hatje*.
78. Pehnt, W. (1973) Expressionist Architecture. *Thmes and Hudson*.
79. Bletter, R. H. (1983) *Expressionism and the New Objectivity Art Journal, 43(2)*, 108-120.
80. Benson, T. O. (2001) Expressionist Utopias: Paradise, Metropolis, Architectural Fantasy (Weimar and Now: German Cultural Criticism). *University of California Press*.
81. Nora, P. (1979) Art nouveau a belga epjteszetben. *Vol. 1. Budapest: Muszaki Könyvkiado*.
82. Russell, F. (1982) Architektur des Jugendstils. *Die Überwindung des Historismus in Europa und Nordamerika. Stuttgart*.
83. Krier, L. (1985) Albert Speer, Architecture. *Brussels: Archives d'Architecture Moderne*.

84. Auschwitz Birkenau German Nazi Concentration and Extermination Camp (1940-1945) (1979). *Advisory Body Evaluation (ICOMOS)*. *Évaluation de l'organisation consultative (ICOMOS)*.
85. *Works of Antony Gaudi* (n.d.) Retrieved from: <http://whc.unesco.org/en/list/320/>.
86. *Brasilia* (n.d.) Retrieved from: <http://whc.unesco.org/en/list/445>.
87. Council of Europe. Twentieth-Century Architectural Heritage: Strategies for Conservation and Promotion: Proceedings (1994) Strasbourg: Council of Europe Press. *Cultural Heritage*, 29.
88. The Modern Movement and the World Heritage List: Advisory Report to ICOMOS Composed by DOCOMOMO'S International Specialist Committee on Registers: Final Version (30 November 1997). Front Cover. *ISC/Registers*, Retrieved from: whc.unesco.org/document/9399.

89. ICOMOS Seminar on 20th Century Heritage (18-19 June 1995) *Helsinki, Finland: Conclusions*. Retrieved from: https://www.icomos.org/20th_heritage/helsinki_1995.htm.
90. ICOMOS Seminar on 20th Century Heritage (10-13 June 1996) *Mexico City, Mexico: Conclusions*. Retrieved from: https://www.icomos.org/20th_heritage/mexico_1996.htm.

Рецензент: д-р арх., проф. Буряк А. П., Харківський національний університет будівництва та архітектури, Україна;

Автор: АНТОНЕНКО Надія Володимирівна
асистент кафедри основ архітектури
Харківський національний університет будівництва і архітектури
E-mail - antonenkonadiia@gmail.com

THE STRUGGLE OF THE ARCHITECTURAL DIRECTIONS OF THE 20th CENTURY AND ITS REFLECTION IN THE MONUMENT PROTECTION ACTIVITY

N. Antonenko

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Ukraine

The article presents a historical study of the causes of the emergence of modern world practice of preserving architecture in the nineteenth and twentieth centuries. The interrelation between the practice of preserving this architectural heritage and the types of historical and architectural description that rely on different types of memory is considered. Four typological varieties of monument protection systems have been identified, which coexist in the modern theory of the architectural monument of the late 19th-20th centuries. It is determined that they are based on different historical and architectural representations - the Soviet history of architecture, the history of modern architecture, regional architecture history and the postmodern history of architecture. Most of these stories are dependent on a political dimension that affects both the value line and the objectivity of selection. The postmodern history of architecture views architecture as a multiple multidimensional process, evolving in time and space, in which generation, development and changes in architecture are associated with different social, economic and other complex conditions. The acceptance of plurality and the rejection of duality in selection makes it possible, on the basis of it, to build a memorial practice outside of political conflicts. The main criterion is the parameter of professionalism - how exactly the architect managed to find the solution in given design conditions. The key problems of preservation of the architectural heritage of the XIX-XX cc. today and the reasons for their occurrence: the parallel coexistence of several architectural histories and security practices; political processes influenced the formation of registers of monuments of local and global levels - the World Heritage List and local monuments require reassessment, development of means for depoliticizing the monument protection activity is necessary; the movement of modern modernist architects turned out to be dominant; most of the objects of Art Deco, neoclassicism, Soviet architecture, the architecture of Nazi Germany, etc. are preserved only due to the quality of construction and its monumentality, and not to security measures.

Keywords: *memory, architectural monument, architectural heritage, modern architecture, monumental protection activity, history of architecture*